

**М. М. ДЮСУБАЛИЕВ, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ Б. БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ КАФЕДРАСЫНЫҢ
АҒА ОҚЫТУШЫСЫ**

Қылмыстылықпен күресудегі өзара іс-қимыл жасасудың жалпы түсінігі

Аннотация. Мақалада «Сыбайлас жемқорлық» феноменіне төзімсіздікті тәрбиелеу үрдісінде қоғамның рөлі туралы өзекті мәселелері ашылды.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, Ішкі істер органдары, тергеу, анықтау, жедел-криминалистикалық, криминалдық полиция, өзара іс-қимыл жасасуы.

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының барлық бөліністері ішкі біртұтастылығымен айқындалады. Аталмыш органдардың барлығын ұйымдастырушылық-тактикалық тұрғыдан зерделегенде бір-бірімен өзара тығыз байланыстылығын және бір-бірлерін өзара толықтырып отыратынын байқауға болады. Олардың жұмыстарының негізгі қағидаларының бірі — өзара іс-қимыл жасасу.

Орыс тілінің сөздігінде «өзара іс-қимыл жасасу» өзара байланыс, өзара колдау ретінде анықталып, келесідей санаттарда қарастырылады:

- екі немесе одан да көп субъектілердің бір немесе бірнеше жалпы мақсаттарға қол жеткізу бойынша бірлескен, келісілген әрекеттері;
- құбылыс пен үдерістердің өзара тәуелділігінің әмбебап жүйесі, яғни өзара ықпал етумен және ұдайы әсер етумен сипатталатын өзара іс-қимыл жасасушы субъектілердің жағдайы.

Осылайша, өзара іс-қимыл жасасуды бірлескен, жүйелік, келісілген әрекет ретінде анықтауға болады. Қазақстан Республикасының «Ішкі істер органдары туралы» Заңының 3-бабы полицияның мемлекеттік органдармен және басқа да субъектілермен өзара іс-қимыл жасасу қағидаларын бекітеді.

Біздің көзқарасымыз бойынша, криминалдық полицияның өзара іс-қимыл жасасуы келесі бағыттардан тұрады:

- криминалдық полицияның ішкі өзара іс-қимыл жасасуы;
- криминалдық полицияның және қоғамдық қауіпсіздік полициясының өзара іс-қимыл жасасуы;
- криминалдық полицияның құқық қорғау органдарымен және мемлекеттік қауіпсіздік органдарымен өзара іс-қимыл жасасуы;
- криминалдық полицияның мемлекеттік органдармен, жергілікті басқару органдарымен, қоғамдық ұйымдармен, еңбек ұжымдарымен және азаматтармен өзара іс-қимыл жасасуы;
- халықаралық субъектілермен, шетелдік құқық тәртібі органдарымен өзара іс-қимыл жасасуы.

Тек қана жоғарыда келтірілген субъектілер тобының барлығымен өзара іс-қимыл жасасу барысында ғана криминалдық полиция алдына қойылатын міндеттерді толық, объективті және жан-жақты шешуге мүмкін болады. Криминалдық полицияның әртүрлі органдармен және лауазымды тұлғалармен өзара іс-қимыл жасасу сұрақтары бірқатар заңнамалық және заңдық нормативтік және ведомстволық актілермен реттелген.

Қолданыстағы заңнамада өзара іс-қимыл жасасуды ұйымдастырудың толық реттелуі жоқ. Елеулі дәрежеде, бұған занастылық актілер қызмет етеді, яғни оларда өзара іс-қимыл жасасудың міндеттері, қағидалары, жедел-тергеу топтары әрекеттерінің тәртібі, өзара іс-қимыл жасасушы жақтардың күзіреттері шегінің сұрақтары, өзара іс-қимыл жасасуды ұйымдастыру мен олардың кейбір жағдайлары ашылған. Қазақстан Республикасының «Ішкі істер органдары туралы» Заңына сәйкес, криминалдық полиция әкімшілік полицияға өздеріне жүктелген міндеттерді орындауда сүйемелдеушілік көрсетеді. Осыған ұқсас, тергеу бөліністерімен де өзара іс-қимыл жасасу жүргізіледі (ПО туралы Заңның 4-1 және 4-2, 8 баптары).

Қазақстан Республикасы ІІМ 2001 жылғы 6 шілдедегі № 543 бұйрығымен бекітілген «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарындағы тергеу, анықтау жедел-

криминалистикалық қызметтерді жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Ішкі істер органдарындағы тергеу аппараттарының қызметін ұйымдастыру жөніндегі Нұсқаулықтың 2-тарауы 11-тармағында ішкі істер органдарының жартыжылдық және жылдық жоспарларында міндетті түрде келесілер ескеріледі деп көрсетілген, яғни: қылмыстар туралы хабарламалар бойынша дер кезінде әрекет ету, оқиға болған жерге жедел-тергеу топтарының шұғыл шығуын қамтамасыз ету, тергеу бөліністерінің басқа да қызметкерлерімен өзара іс-қимыл жасасуын нығайту, жедел-криминалистикалық, ұйымдастырушылық және басқа да техникамен қамтамасыз ету, жүктелген міндеттерді тиімді орындау үшін тиісті еңбек жағдайларын жасауға бағытталған шаралар кешені¹.

Бастапқыда, «өзара іс-қимыл жасасу» түсінігі негізгі философиялық санаттарға жатады. Қоғамның құрылымы, адамның жүріс-тұрысы және санасы өз араларында және әлеммен өзара іс-қимыл жасасуын анықтайды².

Өзара іс-қимыл жасасу — тікелей немесе ортақтандырылған сыртқы немесе ішкі қатынасты байланысты көрсетеді. Кез келген құбылыс, кез келген объект белгілі бір тәртіппен өзара байланысты, өзара іс-қимыл жасасушы бөліктерге не жүйелерге бөлінсе, жүйелік болып табылады.

Қылмыстарды ашу және тергеу жүргізудің тиімділігі көбінесе тергеуші мен жедел-ізвестіру шараларын жүзеге асырушы органдардың әрекеттерінің келісімділігі мен бірлесушіліктеріне байланысты. Ал мақсаттары, міндеттері, күштері, құралдары, әдістері, орны мен уақыты бойынша осындай келісушіліктер арқылы жасалатын әрекет — өзара іс-қимыл жасасу.

Көптеген ғалымдар және тәжірибелік қызметкерлер «өзара іс-қимыл жасасу» терминін қарастырумен қатар, осындай әрекеттердің принциптерін, кезеңдерін, нысандары мен түрлерін қарастырады. Бұл ретте өзара іс-қимыл жасасу мәселелері бойынша жарияланған жұмыстарды мұқият зерделеу ғылымда қазіргі уақытқа дейін осы әрекетті бірыңғай түсінудің жоқ екендігін растап отыр. Көп жағдайда қылмыстарды ашу және тергеу жүргізу барысында жедел қызметкер мен тергеушінің өзара іс-қимыл жасасу қажеттілігі кездеседі. Осындай өзара іс-қимыл жасасудың түсінігі ведомстволық нұсқаулықтармен бекітіледі.

Тергеуші мен жедел қызметкердің өзара іс-қимыл жасасуы олардың өз құзіреттері шеңберінде әр тараптың өздеріне тиесілі құралдар мен әдістерді қолдану арқылы қылмыстарды ашу және тергеуді қамтамасыз ету бойынша келісілген әрекеттерімен айқындалады. Тергеушінің жедел қызметкермен жақсы жөнге салынған және ұтымды өзара іс-қимыл жасасуы қылмыстарды тиімді ашу және тергеуді қамтамасыз ететін маңызды жағдайлардың бірі болып табылады. Тергеу және жедел бөліністердің қылмыстарды ашу бойынша тек өздеріне ғана тән спецификалық құралдары мен әдістері болатыны әйгілі, сондықтан да осындай мүмкіндіктердің жеке бөлек емес, керісінше кешенді түрде қолданылуы өте маңызды болып табылады.

«Өзара іс-қимыл жасасу» түсінігінің ғылыми анықтамалары әртүрлі. Мәселен, В. Ф. Статкус өзара іс-қимыл жасасуды ішкі істер органдарының әртүрлі бөліністерінің қылмыспен күресудегі іскерлік қатынасы және келісілген жұмыстары ретінде қарастырады. Бұл белгілі бір қылмыстық істі немесе жасалған қылмыс бойынша материалды қарау процесінде пайда болатын тергеуші мен анықтау органының қарым-қатынасы³.

Н. П. Яблоков пен В. В. Крыловтың ойлары бойынша, тергеушілердің жедел бөліністермен өзара іс-қимыл жасасуы — бұл заңмен негізделген және барлық қағидалық жағдайлармен келісілген жоғарыда аталған лауазымды тұлғалар мен органдардың қылмыстарды ашуға және олардың алдын алу мен тергеудің барлық міндеттерін шешуге бағытталған әрекеті⁴.

Н. А. Бурнашев өзара іс-қимыл жасасуды тергеушілердің жедел қызметкерлермен, сондай-ақ сарапшы-криминалистикалық бөліністермен және ішкі істер органдарының басқа да қызметтерімен нормативтік актілерге негізделген қылмыстарды ашу, тергеу жүргізу және жолын кесу мақсатында жүзеге асырылатын бірлескен және келісілген әрекеті ретінде анықтайды⁵.

И. Ф. Герасимов пен Е. В. Цыпленкова өз көзқарастарын келесідей жеткізген, яғни алдын ала тергеу және анықтау органдарының өзара іс-қимыл жасасуы — бұл заңға негізделген осы органдардың әрбірінің, қылмыстарды ашу, тергеу және жолын кесуге бағытталған, өздеріне тиесілі өкілеттіктері мен жұмыс әдістерін дұрыс біріктіруі және тиімді қолдануы⁶.

А. Я. Дубинский мен Ю. И. Шостак тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимыл жасасуын заңға негізделген, әкімшілік қатынаста бір-біріне тәуелді емес органдардың мақсаты, орны және уақыты бойынша келісілген әрекеті ретінде қарастырады, бұл осы органдардың өздеріне тән құралдар мен әдістерді ұтымды біріктірумен айқындалады және тергеушінің ұйымдастырушы рөлі кезінде қылмыстардың алдын алу, жолын кесу, ашу және жан-жақты, толық және объективті тергеу жүргізуіне бағытталған, оларды жүргізу тек тергеушінің құзырына ғана берілген⁷.

Р. С. Белкин дәлелдеу субъектісінің өзара іс-қимыл жасасуын тергеушінің анықтау органымен негізінен заңға негізделумен айқындалатын, іс бойынша маңызы бар, мақсаты, уақыты мен орны бойынша келісілген, қылмыстық істі толық және тез ашу және бой тасалаған қылмыскерлерді, жоғалған құндылықтарды және басқа да объектілерді іздеуге бағытталған, қылмыстарды тергеуді ұйымдастыру нысанының бірі ретінде анықтайды⁸.

Осылайша, келтірілген анықтамалардың бір-бірінен айырмашылықтары бар. Алайда, солардың ішінен көптеген авторлардың өзара іс-қимыл жасасудың түсінігіне келесілерді енгізетінін бөліп қарауға болады

- заң талаптарына, ведомстволық нормативтік актілерге сәйкес болуы;
- уақыты, орны және басқа да әртүрлі жағдайлар бойынша келісушілігі;
- қылмыстарды ашу, тергеу және жолын кесу мақсатында бірлесуі.

Қылмыстарды тергеу барысында тергеуші мен анықтау органдарының өзара қарым-қатынасының мәнін ұғу және өзара іс-қимыл жасасудың тиімділігін қамтамасыз ету алдын ала тергеу органдарының әрекеттерінің маңызды аспектілерінің бірін құрайды.

Өзара іс-қимыл жасасудың мақсаттарына тек қана жедел қызметкер мен тергеушінің бірлескен әрекеті құрылатын теорияда және тәжірибеде өңдеп шығарылған белгілі бір жағдайлар сақталған кезде ғана толық қол жеткізуге болады. Өзара іс-қимыл жасасуды ұйымдастыруда әлеуметтік басқарудың кез келген жүйесінің негізгі ойы айқындалады, демек, жалпы мақсаттарға қол жеткізу процесінде жүйенің жекелеген элементтерінің келісілген және бірлескен түрде жұмыс атқаруы. Өзара іс-қимыл жасасу өзара байланысқа негізделеді, аталған жүйе элементтерінің бірлескен, келісілген әрекеттерін пайымдайды. Келісушілік өзара іс-қимыл жасасудың бар екендігіне нұсқайтын негізгі белгі болып табылады. Алайда, өзара іс-қимыл жасасу сондай-ақ бірлескен әрекет қатысушыларының құқықтары мен міндеттерін анық бөлуді пайымдайды. Олардың әрқайсысы өз құзіреті шегінде әрекет ете отырып, өзіне тиесілі құралдар мен әдістерді қолдана, нәтижесінде бір ғана мақсатқа — қылмыстарды тез және толық ашуға, кінәлі тұлғаларды әшкерелеуге қол жеткізуге тырысады⁹.

Сонымен, криминалдық полиция мен алдын ала тергеу органдарының өзара іс-қимыл жасасуы — мақсаттары, міндеттері, бағыттары, орны және уақыты бойынша келісілген, құзыреттері шеңберіндегі бірыңғай немесе жалғасушы бірлескен әрекеті ретінде қарастырылуы тиіс және бұл қылмыстық сот өндірісінің міндеттеріне қол жеткізу мақсатында прокурордың қадағалауымен олардың күштерін, құралдары мен әдістерін тиімді біріктіру арқылы жүзеге асырылады.

Резюме

В статье рассматриваются общие понятия взаимодействия между следственными и оперативными подразделениями ОВД в борьбе с преступностью.

Resume

In the article examined general concepts of cooperation between inquisitional and operative subdivisions of Bodies of internal affairs in fight against criminality.

-
- ¹ Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г.: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.
  - ² Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л. Ф. Ильичёва. — М., 1983. — С. 130.
  - ³ Статкус В. Ф., Жидких А. А. Органы предварительного следствия в системе МВД России: Учеб. пос. — М., 2000.
  - ⁴ Криминалистика. Н. П. Яблоков, В. В. Крылов Криминалистика: Учебн. — М., 1990.
  - ⁵ Криминалистика. Н. А. Бурнашев и др. — Л., 1990.
  - ⁶ Герасимов И. Ф., Цыпленкова И. В. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. — Свердловск, 1975.
  - ⁷ Дубинский А. Я., Шостак Ю. И. Организация и деятельность следственно-оперативной группы. — Киев, 1981. — С. 8.
  - ⁸ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: Учебн. для вузов. / Под ред. Р. С. Белкина. — М., 2001. — С. 800.
  - ⁹ Там же. С. 850.